

Лариса Бабій
культурний критик

Перформативність як підготовка до політики

Чи можливо бути готовим до того, до чого я не готова? За простою логікою, відповідь мала б бути: ні. Але мій досвід, особливо участь у мистецько-освітньому проекті «Перформативність», що був організований і проведений групою TanzLaboratorium у 2011–2013 роках, нашттовхує мене на іншу відповідь.

Проект створює умови (які змінюються від року до року), в яких учасникам пропонується вчитися самостійно, спостерігаючи за власним сприйняттям у дії – разом з іншими. Основний принцип проекту – це «learning by doing», робити те, до чого ти не готовий і в процесі не тільки навчитися чогось про те, що ти робиш, але також – спостерігаючи за тим, як ти це робиш – чогось про себе.

Перформативність, що у контексті цього проекту, «є специфічною якістю мистецької активності, що тематизує темпоральність та досліджує трансформацію ідей / концепцій в дії», вимагає, як і сучасне мистецтво взагалі, складності мислення. Проект одночасно заявив про відсутність в Україні мистецької освіти, яка готувала би художників мати справу з сучасним мистецтвом («явище, що має здатність аналізувати себе та умови свого існування») і запропонував новий підхід до такої освіти. Сам проект є перформативним жестом, його тривалість у публічному просторі та зміна форми від року до року постійно вказує на потреби ширшого контексту – не тільки мистецької спільноти, але й українського суспільства чи культури загалом.

Побічний ефект участі у цьому проекті, який я спостерігала — це підготовка його учасників бути політичними суб'єктами. Тут я називаю політикою співіснування людей, які через індивідуальні висловлювання чи дії створюють умови для свого спільного життя. Політичний суб'єкт говорить і діє від свого імені та в своїх інтересах, але враховує, що існують інші, що є світ, минуле, історія, навіть можливе майбутнє. Він не думає за іншого, але не виключає з уваги, що той існує, і що він здатний думати сам.

Учасники проекту могли відчувати як слідування демократичному принципу працює на практиці. На відміну від мого розуміння демократії, набутого роками, прожитими в США, де кожен має право бути тим, ким він собі надумав, або тим, ким хоче бути, та «демократія», на яку я натрапила на «Перформативності» — значно складніша. Проект кидає виклик учаснику бути таким, який він є, замість того, щоб наголошувати на власному уявленні про себе. Пропозиція відкрита всім, але якщо не виконувати тонку роботу спостереження за собою в дії, те що ти робиш не буде відрізнятися від твого звичайного, щоденного існування — тобто, не буде перформативним. А демократія — в принципі (якщо це не просто слово) — вимагає від кожного учасника здатності думати складно, тобто одночасно уявляти специфічність особистого досвіду й ті абстрактні принципи, що дозволяють виникнути спільному.

Політика, захищена від публічності (2013)

Восени 2013 року, менше 2-х місяців до початку (на той час непередбачуваних) протестів на Майдані, організатори «Перформативності» провели третю версію проекту під назвою «Арт-бункер — все закрити, всіх відкрити».

Митці, теоретики та практики культурного процесу були запрошені залишити свої важливі справи та провести п'ять діб на території Арт-бункера. Територія була окреслена не тільки будинком

за Києвом і певним проміжком часу, але й дискурсом сучасного мистецтва. Українські художники, куратори та співробітники музеїв, інституцій та організацій, що працюють із сучасним мистецтвом, були запрошені особисто, але майже ніхто з них не погодився залишити свої справи. Інші учасники були обрані через Open Call.

Як мистецька заява, пропозиція «залишити свої важливі справи на п'ять діб» вказує на тотальність художнього життя, що настільки насичене вимогою проявляти себе (свою позицію, своє мистецтво, свою участь у черговій виставці) і невинним виробничим процесом, що важко від нього відмовитися на п'ять діб. Арт-бункер – це вихід із цієї метушні у тимчасовий, тотальний часо-простір для рефлексії над тим, чим ми – учасники культурного процесу – займаємося (в самому бункері зокрема).

Єдиною умовою для учасників, окрім як залишитися на території проекту – це у вільній формі (лекція, воркшоп, дискусія тощо) поділитися чимось, що є достатньо специфічним для себе. Єдиним засобом організації співіснування десяти учасників була таблиця на всю стіну, на якій кожен міг заявити про те, чим він хоче поділитися з іншими. Участь у будь-яких заняттях не була обов'язковою.

Ситуація парадоксальна тим, що вона тотальна (в межах території проекту): усі учасники перебувають в одному місці, не покидаючи його, але всередині можна робити все, що завгодно. Це так, ніби «публічний» простір закритий у «приватній» хаті. Кожен учасник увесь час видимий перед цією тимчасовою спільнотою (навіть якщо хтось вийшов, його відсутність була помітною) і має проявляти свою позицію в розмовах, що тривали майже без перерви. Закривання цієї політичної ситуації в приватному просторі окреслювало межу експерименту, робило його умови виразнішими.

Тут усі рівні в тому, що від них вимагається і що їм надається. Але звісно, є люди, які більше розмовляють, а є ті, які більш схильні слухати, є різні швидкості думання. Ніхто тобі не дасть слово. Тут

наступає особиста робота кожного учасника — взяти слово, щось сказати, тримати увагу, відстоювати свою позицію. І в цьому закритому експериментальному просторі було можливо спостерігати за тим, як складається маленька політична спільнота. Дискурс в Арт-бункері (і його якість — тон, серйозність, складність чи простота) створювався з висловлювань, слухання, уваги та мислення учасників.

Де починається політичне? (2012)

Перформативність у 2012 р. досліджувала «питання Що є тілесним? Що є особистим? Що є політичним? Спільний досвід перформативності, парадоксальності та тілесних практик пропонувався усім учасникам проекту як відмінний від звичних форм комунікації і як спроба досягти неможливої конвенції, завдяки якій політика може стати непотрібною».

Проект відбувся як серія трьох однотижневих воркшопів, що проходилися різними художниками. Body Cartography (США) запропонували учасникам через різні практичні заняття з body-mind centering ознайомитися зі своїм тілом через власне суб'єктивне сприйняття. Воркшоп TanzLaboratorium «Відмова від наміру» зачепив тему особистості. Пропонувалося почати знайомитися з тим, як кожен схильний думати чи діяти — і також відмовлятися робити перше, що спадає на думку, аби побачити інші варіанти. На фінальному воркшопі, який проводив Олег Суліменко (Австрія), учасники досліджували різні елементи перформансу — від голосу до написаних знаків, і те, яким чином складається ціла перформативна ситуація у присутності глядача.

Політика наступає, коли різні люди перебувають разом і невідомо, що саме хтось (або я) зараз скаже або зробить. Політична ситуація завжди ризикована. Щоби займатися дуже вразливими тілесними практиками або дослідженням іноді потрібен закритий простір, що захищає людину від інших людей чи світу. Таке знання про

себе на глибоко-тілесному й на особистому рівнях, що набувається в закритій ситуації, може потім знадобитися в ситуації політичній.

Конфлікт виник саме тоді, коли BodyCartography винесли останні заняття воркшопу в публічний ботанічний сад, і сторонні люди спробували ввійти в «закритий» робочий процес. Без заявленої межі між учасниками тривалого процесу та тими, хто щойно прийшов, виникла суперечка, адже не були проголошені загальні правила гри. Коли у кожної людини є різна здатність відчутти межу, що їй показує, в якій позиції вона зараз перебуває, що є необхідним для співіснування (або співпраці)? Як увага до себе на особистому рівні може стати загальною конвенцією?

Автономність як передумова для політики (2011)

Проект «Перформативність» у 2011 р. був масштабним. Він складався з трьох кураторських проектів, кожен з яких включав концептуально взаємопов'язані різні види діяльності — лабораторії, перформанси, дискусії, лекції тощо.

Для організаторів-кураторів, як і для учасників принцип learning by doing став і викликом, і випробовуванням себе в ситуації де робиш те, до чого ти не готовий.

Лабораторія Жоао Фіадейро «Метод композиції реального часу» стала місцем для дослідження буття разом, де кожен спостерігає за собою, поки дивиться і діє в тій композиції, яка існує, змінюється і розвивається у часі. У цій ситуації, яку спільно створюють різні люди, є певна автономність кожного з них, яка бере участь у цьому процесі. Також є автономність самої композиції. Жоден з факторів — ні композиція, ані учасники, ані будь-яка інша людина — не диктує ситуацію. У той же час жоден із цих факторів не підпорядковується іншому.

Тут можна було спостерігати, як люди думають — а думання неможливе без охоплення сприйняттям усієї ситуації (що завжди

є суб'єктивним процесом, адже різні люди помічають різне) – через прояви рішень кожного. Видно було різницю між рішенням-дією окремої людини та розвитком ситуації. На такій практиці можна вчитися розрізняти в своїй увазі те, як ти бачиш ситуацію, де ти бачиш центр цієї ситуації, які ти бачиш можливі варіанти діяти в цій ситуації, як ти бачиш власне розмірковування про різні варіанти дії і як вибираєш один із них.

Від до-політики до політики

Як учасник і співорганізатор цих трьох версій проекту «Перформативність» я почала вчитися не відповідати на питання миттєво (тобто не діяти реактивно), а натомість тримати якийсь уявний простір, де можна розрізняти те, на що я звертаю увагу, та слідкувати за різними процесами, в тому числі за власним спостереженням.

Такий уявний простір я би назвала простором до-політики. Це особистий простір, який створює увага – одночасна увага і до ситуації, і до свого сприйняття та відчуттів, до внутрішнього стану, особистого досвіду, пам'яті, бажання і до навмисного звільнення простору для прийняття рішення. Цей простір створюється конкретно людиною, потенційно – будь-якою, а не існує сам по собі. Ї він є необхідним для появи політики.

Традиційно, політика відбувається між людьми у визначеному публічному просторі, а існування людини поза ним є приватним, тобто невидимим перед громадянами, нерегульованим законом тощо. У нинішньому світі, де межа між публічним та приватним простором украй розмита (найяскравіший приклад і також один з чинників цього стану – це Інтернет), виникає виклик для кожної людини відчути цю межу в собі.

Сама людина стає місцем потенційної політики. Існування людини саме по собі не є політичним, бо для політики потрібна видимість. Простір стає політичним саме завдяки жесту. До-політика

(тобто потенційність політики) переходить у політику через мисляче тіло людини. У тривалому проекті «Перформативність» політика переміщається зі спільного простору до особистого (щоби знову могло виникнути спільне).

Як публічний жест мистецько-освітній проект «Перформативність» вказував на необхідність виставляти те, що цікавить кожного особисто як умову для співіснування з іншими. Ставало зрозумілим, що тільки з цього може початися хоч якась розмова про культуру і про країну, що її кожен розділяє з іншим. Якщо проект відкрився з великими амбіціями, то в ході справи стало зрозумілим, наскільки складним було поставлене завдання. З 2011 р. по 2013 р. значно зменшилася кількість джерел фінансування, партнерських організацій та навіть учасників.

Через місяць після закриття Арт-бункера, у листопаді 2013 р., тодішній президент Янукович вирішив не підписати угоду асоціації з ЄС і почалися масштабні протести на Майдані. Впродовж наступних місяців події розвивалися непередбачувано, і виникла ситуація, до якої я (і можливо ніхто?) не була готовою. Раптом стало видно, що питання, поставлені учасникам мистецько-освітнього проекту:

- Чи Ви піклуєтеся про майбутнє? Як саме?
- Що Вам потрібно для життєздатного життя?
- Чим Ви би хотіли поділитися?

хвилювали багато українців. З кожним роком, ці питання, які стосуються не тільки українців, не втрачають актуальності. Увага до своїх особистих відповідей на них може створити шанс для появи нових форм політики.

Мистецько-освітній проєкт «Перформативність»	Мистецько-освітній проєкт «Перформативність» 2012	«Перформативність» 13: Арт-бункер
27 червня – 10 липня 2011 Київ	6 серпня – 5 вересня 2012 Київ	17–23 жовтня 2013 с. Білогородка, Київська обл.
<p>Кураторські проєкти:</p> <p>«Реальність часу» – Ольга Комісар</p> <p>«Своєрідність відсутності» – Лариса Венедиктова</p> <p>«По той бік поверхні» – Олександр Лебедев, Лариса Бабій</p> <p>Учасники кураторських проєктів:</p> <p>Жоао Фіадейро (Португалія)</p> <p>TanzLaboratorium (Україна)</p> <p>Тарас Бурнашев (Росія)</p> <p>Віра Приклонська (Росія)</p> <p>Войтек Баковський (Польща)</p> <p>Віктор Мізіано (Італія)</p> <p>Костянтин Стрілець (Україна)</p> <p>Рамона Нагабчинська (Польща)</p> <p>Лада Наконечна (Україна)</p> <p>Стівен Ходорівський (Канада)</p> <p>Загальна кількість відвідувачів / учасників: 250–300</p>	<p>Воркшоп «SuperNature» – BodyCartography Project (Олів Берінга та Отто Рамстад) (США)</p> <p>Майстерня «Відмова від наміру» – TanzLaboratorium (Україна)</p> <p>Лабораторія «Історії. Сцена» – Олег Суліменко (Австрія)</p> <p>Загальна кількість відвідувачів / учасників: більше 100</p>	<p>все закрити, всіх відкрити</p> <p>Учасники:</p> <p>Лариса Бабій</p> <p>Лариса Венедиктова</p> <p>Микита Кадан</p> <p>Ольга Комісар</p> <p>Олександр Лебедев</p> <p>Мар'яна Матвейчук</p> <p>Лада Наконечна</p> <p>Денис Панкратов</p> <p>Віктор Рубан</p> <p>Женя Чайковська</p>
Партнери: Фундація Центр Сучасного Мистецтва, Культурний проєкт, Купідон Арт-Груп, Національний Художній Музей України, Карась Галерея, НЦТМ ім. Леся Курбаса	Партнери: Карась Галерея	
За підтримки Фонду Ріната Ахметова «Розвиток України», Польського Інституту, Посольства Португалії та Фундації Калуст Гулбенкіан (Португалія)	За підтримки SEC ArtsLink (США), Австрійського Культурного Форуму у Києві	За підтримки анонімної приватної особи